

Kolonialism, kapital och ekonomisk utveckling

OSKAR BROBERG
OCH KLAS RÖNNBÄCK

REPLIK

I *Ekonomisk Debatt* nr 2 2019 skriver Fredrik Segerfeldt under rubriken ”Kolonialismen gjorde inte Europa rikt”. Det är vagt vem eller vilken forskning som Segerfeldt egentligen polemiserar emot – hans egen formulering är bara hur ett odefinierat ”vi” påstås föreställa sig världen. Den här öppningen för sedan över i en högst selektiv läsning av forskning om kolonialism. Under senare år har det dock kommit mycket ny forskning på flera av de områden som Segerfeldt diskuterar. Där når man i flera fall helt andra slutsatser än de som Segerfeldt vill dra. I den här artikeln vill vi fokusera på ett par av de viktigaste argumenten som Segerfeldt för fram: att kolonierna var ekonomiskt perifera för Europa, att bomullsodlingen i USA inte var beroende av slaveri, samt att kolonialmakterna hade omfattande offentliga kostnader för kolonierna.

Var kolonierna perifera?

Kolonialismen var perifer för Europas ekonomi, menar Segerfeldt, inspirerad av en klassisk artikel av Patrick O’Brien. Ett exempel han anför är kolonierna i Afrika, som under 1800-talet bara var mottagare av nio procent av det kapital som exporterades från Europa (främst från Storbritannien). Uppgiften tas som intäkt för att kolonialismen var perifer för kapitalexporten (Segerfeldt 2019, s 58). Men Afrika var vid det här laget inte den enda region som var koloniserad av briter. Närmare åtta procent av alla brittiska investeringar var under samma period riktade till den brittiska kolonin Indien och mindre strömmar på ytterligare ett par procentenheter

gick till ett antal andra brittiska kolonier runt om i världen. Till det kommer omfattande investeringar i brittiska dominionier (Australien, Nya Zeeland och Kanada), motsvarande drygt 20 procent av brittisk kapitalexport (Stone 1999, tabell 61). Dominioner var i grunden även de kolonier, men under annan juridisk titel då de hade tillerkänts mer omfattande lokalt självstyre på grund av det stora antalet europeiska kolonisatörer som bosatt sig där.

Kapitalinvesteringar hade mycket olika karaktär i olika delar av världen. Kolonierna var i synnerhet centrala för en snabbt växande industrisektor: gruvnäringen. Under tiden före första världskriget kom 40 procent av alla brittiska investeringar i denna sektor att fokuseras på tre brittiska kolonier i Afrika: Sydafrika, Rhodesia och Guldkusten (Stone 1999, tabell 57). Mot slutet av kolonialperioden, efter andra världskriget, var över 95 procent av all brittisk kapitalexport i gruvsektorn investerad i en brittisk koloni (främst de tre nämnda i Afrika) eller i en dominion (Rönnbäck och Broberg 2019, figur 14.3). Det finns förstås ingen objektiv måttstock på hur omfattande investeringarna måste vara för att betraktas som betydande, men vår bedömning är i alla fall att de inte kan bortförklaras som perifera – inte på ett aggregerat plan och i synnerhet inte för vissa sektorer, som gruvsektorn.

Vår forskning om investeringar i Afrika (Rönnbäck och Broberg 2019) visar samtidigt att avkastningen på det kapital som investerades i de brittiska kolonierna i Afrika inte var anmärkningsvärt hög sett över hela perioden som vi studerar (1869–1969). Kapitalströmmade i och för sig till Afrika (och andra kolonier) på basis av att koloniala institutioner faktiskt hade implementerats, som exempelvis rasdiskriminerande institutioner i Sydafrika redan från 1800-talets slut. Sådana institutioner bidrog till att sänka lönekostnaderna

Oskar Broberg är docent i ekonomisk historia vid Göteborgs universitet. Han har i sin forskning ägnat sig åt företags- och näringslivshistoria, framför allt med fokus på finanshistoriska frågor. oskar.broberg@econhist.gu.se

Klas Rönnbäck är professor i ekonomisk historia vid Göteborgs universitet. Hans forskning har huvudsakligen fokuserat på kolonialismens ekonomiska historia, i synnerhet i Afrika och Karibien. klas.ronnback@econhist.gu.se

inom exempelvis gruvnäringen och kunde därför öka avkastningen på det där investerade kapitalet. Andra faktorer sänkte samtidigt den genomsnittliga avkastningen på investeringar i Afrika. Misslyckade investeringar främst under de inledande koloniala åren kunde i vissa fall sänka genomsnittsavkastningen avsevärt. Externa chocker drabbade många investeringar i Afrika hårt. Avkoloniseringen medförde i flera fall också betydande kapitalförluster för brittiska investerare mot slutet av perioden. Sammantaget var därför den genomsnittliga avkastningen av att investera i Afrika enbart marginellt högre än att investera i Europa. Men vad hade hänt om brittiska investerare inte hade haft dessa kolonier att investera i? Den frågan kan man av naturliga skäl bara spekulera kring. Vår hypotes är att många investeringar i kolonier hade blivit olönsamma utan koloniala institutioner. Rationella investerare hade därför sannolikt inte investerat lika mycket kapital där, utan i stället investerat kapitalet på andra marknader. Det torde i så fall teoretiskt sett ha lett till sänkt marginalavkastning på dessa marknader. Hur stor den effekten skulle ha kunnat bli är dock en fråga för framtida forskning.

Segefeldt diskuterar också den ekonomiska betydelsen av kolonialismen under 1500- till 1700-talet och citerar då ett par tidigare forskare som menat att slavhandeln eller sockerproduktionen i Karibien bara utgjorde ett par procent av brittisk BNP och att textilindustrin i Storbritannien bara utgjorde sju procent av brittisk BNP (Segefeldt 2019, s 59–60). Än en gång finns det ingen objektiv måttstock på hur stor omfattningen måste vara för att betraktas som betydande. Slutsatsen Segefeldt drar är dock att kolonialismen (och slavhandeln) var perifer för Europas ekonomier. Men är verkligen verksamheter av denna omfattning perifera om man betraktar dem sammantaget

och över tid? En av oss har nyligen försökt att studera detta i fallet Storbritannien (Rönnbäck 2018). Resultatet från den här studien visar att den tidigare forskning som Segefeldt refererar till har rätt i att slavhandelns omfattning i sig var tämligen blygsam mätt i BNP-termer. Andra led i den s k Triangelhandeln, och verksamheter som var direkt beroende av den, var däremot av betydligt större omfattning och alla led växte dessutom mycket snabbt under perioden: totalt var dessa verksamheter av en omfattning i storleksordningen av tre procent av Storbritanniens BNP i början av 1700-talet och växte till att vara i storleksordningen av omkring tio procent av Storbritanniens BNP ett sekel senare (Rönnbäck 2018, figur 6). Vår bedömning är därför återigen att man inte kan bortförklara så här pass stora – och framför allt så snabbt växande – verksamheter som perifera (jämför Wright 2019, s 4–9).

Vad hade då hänt om Storbritannien inte hade haft kolonier i Amerika under tidig-modern tid? Det går ju förstås inte att veta säkert här heller. Ekonomihistoriker har i allmänhet lagt stor tonvikt på bomullsindustrins betydelse för den brittiska industriella revolutionen. Den uppmärksamhet som ägnats just denna industri kan möjligen ha varit lite väl ensidig, men motiveras ändå av att textilindustrin var ledande i ett större utvecklingsblock med betydande spridningseffekter i andra led. Deirdre McCloskeys påstående (som Segefeldt refererar till) om att den brittiska ekonomin i brist på bomullsindustri skulle ha varit elastisk nog för att helt ställa om till annan produktion förefaller oss mot den bakgrunden som tämligen realistiska antaganden. Mer realistiskt förefaller oss i stället exempelvis det som Robert Allen argumenterat för baserat på hans empiriska forskning: att handeln med kolonierna ledde till en betydande efterfrågan på arbetskraft (Allen 2003).

Detta bidrog till att Storbritannien hade bland de högsta lönerna i världen redan under 1700-talet. Detta skapade i sin tur ett strukturellt incitament i denna del av världen att ersätta den relativt sett dyra arbetskraften med kapital i form av maskiner – dvs att industrialiseras (Allen 2009, jämför Habakkuk 1967).

Var bomullsproduktionen inte beroende av slaveri?

Textilindustrins betydelse för oss över till frågan om hur bomullen producerades. Segerfeldt invänder mot ett påstående som Marx en gång ska ha gjort om att bomullsproduktionen i Amerika var beroende av slaveri under 1800-talet. Segerfeldt bygger detta på det faktum att USA kunde återuppta bomullsodlingen tämligen snart efter slaveriets upphävande (Segerfeldt 2019, s 60).

Bomullsodling är självfallet inte till sin natur beroende av slaveri, utan har bedrivits under andra former både före och efter den här tiden. Men frågan är om slaveriet skapade någon speciell konkurrensfördel i just denna historiska kontext. Det är numera välbelagt att lönerna för fria arbetare i Nordamerika var bland de högsta i världen redan under 1700-talet (Allen m fl 2012). Det är mot denna bakgrund som slaveriet kunde bli ekonomiskt lönsamt för en enskild plantageägare, trots att det kostade mycket att investera i en slav – alternativet att anställa fria arbetare var i denna historiska kontext helt enkelt ännu dyrare. När slaveriet sedermera avskaffades i USA fanns där omkring fyra miljoner slavar. Avskaffandet av slaveriet innebar att dessa människor å ena sidan blev juridiskt fria att bli sin egen lyckas smeder – men å andra sidan att de i realiteten också blev tvungna att sörja för sitt eget uppehälle. De frigivna slavarna fick som regel, som en samtida observatör konstaterade, ”inte någonting förutom sin frihet” – inget kapital och ingen jord

att bruka. Deras förhandlingsposition var därmed svag, vilket ledde till låga lönekostnader och en utbredd fattigdom bland afroamerikaner långt in på 1900-talet (Foner 2014).

Återigen: vad hade hänt utan slaveri? Mot bakgrund av de höga lönerna för fria arbetare redan från 1700-talet förefaller det oss högst otroligt att USA skulle ha kunnat utveckla en omfattande bomullsproduktion baserat på lönearbete redan under tidigt 1800-tal. Att det gick att göra mot 1800-talets slut berodde i hög grad på att det skapades ett stort låglöneproletariat (som i många fall dessutom fortsatt utsattes för betydande diskriminering) av de forna slavarna när slaveriet avskaffades. Bomull hade utan tvekan producerats även utan det amerikanska slaveriet. Frågan är bara var och vem som då hade kunnat tjäna på den produktionen. Om den brittiska marknaden inte hade haft tillgång till billig bomull från den amerikanska södern, hade det då exempelvis varit möjligt för brittiska producenter att konkurrera ut den indiska textilindustrin, som kom att ske under 1800-talet? Det går ännu inte att ge ett definitivt svar på den frågan eftersom den empiriska forskningen på det området är högst omdiskuterad (för markant olika tolkningar se t ex Beckert 2015, Olmstead och Rhode 2018 samt Wright 2019, s 14–19). Det förefaller iallafall oss vara en trolig hypotes att den amerikanska billiga slavproducerade bomullen innebar en inte oviktig konkurrensfördel för den växande europeiska textilindustrin (jämför Sutch 2019).

Hur omfattande var de offentliga kostnaderna för kolonialismen?

Ett tredje centralt argument som Segerfeldt för fram är frågan om de offentliga kostnaderna för kolonialismen. Segerfeldts argument – hämtat från Lance Davis och Robert Huttenbacks klassiska forskning på området – är att även om

privata aktörer må ha vunnit på kolonialism, så var de offentliga kostnaderna så betydande att kolonialism totalt sett var en ekonomisk förlustaffär för kolonialmakterna. Ett specifikt exempel på detta som anförs av Segerfeldt är kostnaderna för att styra Irak, som var extremt höga år 1921 (Segerfeldt 2019, s 60–61).

Davis och Huttenbacks forskning har varit mycket inflytelserik och deras centrala insikt om de offentliga kostnaderna för kolonialism är utan tvekan viktig. Under senare år har dock ny forskning visat på en aspekt som missats i den diskussionen: att mycket av de här kostnaderna kunde utlokaliseras. Notan för kolonialismen kunde därmed läggas, inte på medelklassen på hemmaplan som Davis och Huttenback menade, utan på befolkningen i kolonierna. Elise Huillery har exempelvis visat att franska skattebetalare enbart betalade en bråkdel av kostnaderna för administrationen av de franska kolonierna i Afrika (Huillery 2014). Kolonialstaternas kapacitet att beskatta lokalbefolkningen i både franska och brittiska kolonier ökade också markant över tid (Gardner 2013; Andersson 2017).

Med detta som bakgrund blir det problematiskt att – som Segerfeldt gör – generalisera utifrån en koloni (Irak) vid ett enda år (1921). Det exemplet råkar som en händelse vara precis efter det stora Irakiska upproret mot det brittiska mandatet, ett uppror som det i praktiken skulle ta många år för britten att krossa (Fieldhouse 2006, kapitel 3). Det är utan tvekan så att vissa koloniala krig kunde bli mycket kostsamma. Det sydafrikanska kriget 1899–1902 (det så kallade Boerkriget) är ett exempel från Afrika som var mycket kostsamt för den brittiska staten (Rönnbäck och Broberg 2019, kapitel 13). Men man kan inte generalisera enbart utifrån specifika krigsår om man vill dra slutsatser om administrativa kostnader för kolonialismen i allmänhet. Erfarenheterna varierade betyd-

ligt mellan kolonier och över tid. Leigh Gardner har i sin forskning visat att brittiska kolonier ofta var kostsamma för Storbritannien under en inledande period, på grund av de militära kostnaderna för att kväsa lokalt motstånd. När motståndet väl hade krossats kunde dock administrationen av kolonierna t o m generera ekonomiska överskott (Gardner 2013).

Ett sätt för kolonialmakterna att undvika den här typen av kostnader även under ett inledande skede var att privatisera kolonialismen, genom så kallade *chartered companies*. I brittiska Afrika finns ett par välkända exempel på sådana, som Royal Niger Company (i dagens Nigeria) och British South Africa Company (i Rhodesia, dagens Zambia och Zimbabwe). De här företagens historia visar på intressanta skillnader: Västafrika hade en relativt utvecklad ekonomi redan före koloniseringen, så Royal Niger Company kunde göra betydande vinster redan under sina första år. Det tog däremot många år för British South Africa Company att generera ett ekonomiskt överskott från Rhodesia. Att det tog så lång tid berodde på koloniens begränsade utveckling vid tiden för kolonisationen och att det dröjde nästan tre årtionden innan man hittade några betydande mineralfyndigheter. När så väl skedde blev dock även det företaget en mycket lönsam investering – och det då enbart tack vare de markrättigheter som företaget hade kunnat tillskansa sig tack vare kolonialismen (Rönnbäck och Broberg 2019, kapitel 13).

Avslutning

Världen som helhet hade med all säkerhet inte förblivit fattig och outvecklad utan kolonialism och slaveri, snarare tvärtom. Däremot hade fördelningen av världens rikedomar – vilka delar av världen som relativt sett är rikare respektive vilka som är fattigare – sannolikt sett väldigt annorlunda ut utan kolo-

nialismen. Vår huvudsakliga slutsats är alltså *inte* att kolonialismen är ”Förklaringen”, med stort F, till varför Europa blev rikt. Däremot menar vi att ny forskning visar på en betydligt mer komplex bild av kolonialismens betydelse och utveckling än den flera decennier gamla forskning som Segerfeldt huvudsakligen lutar sig mot. Olika kolonier hade olika ekonomiska betydelse, under olika tidsepoker. Man kan inte avfärda koloniernas ekonomiska betydelse som perifer i allmänhet, varken under den första vågen av kolonialism under 1500- till 1700-talet, eller under den andra vågen under 1800-talets slut och 1900-talets början. Den som följt aktuell forskning på området kan också dra slutsatsen att kostnaderna för kolonialismen i hög grad blev en börda som koloniernas befolkning själva kom att få bära. Kolonialismen kan därför betraktas som en av flera konkurrensfördelar som kunde bidra till att det var just Europa (tillsammans med Nordamerika) som kom att bli ledande i världsekonomin under 1800- och 1900-talet.

REFERENSER

- Allen, R C (2009), *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Allen, R C (2003), ”Progress and Poverty in Early Modern Europe”, *The Economic History Review*, vol 56, s 403–443.
- Allen, R C, T E Murphy och E B Schneider (2012), ”The Colonial Origins of the Divergence in the Americas: A Labor Market Approach”, *The Journal of Economic History*, vol 72, s 863–894.
- Andersson, J (2017), ”Long-Term Dynamics of the State in Francophone West Africa: Fiscal Capacity Pathways 1850–2010”, *Economic History of Developing Regions*, vol 32, s 37–70.
- Beckert, S (2015), *Empire of Cotton: A New History of Global Capitalism*, Penguin, London.
- Fieldhouse, D K (2006), *Western Imperialism in the Middle East 1914–1958*, Oxford University Press, New York.
- Foner, E (2014), *Reconstruction: America’s Unfinished Revolution, 1863–1877*, uppdaterad utgåva, HarperCollins, New York.
- Gardner, L (2013), *Taxing Colonial Africa: The Political Economy of British Imperialism*, Oxford University Press, Oxford.
- Habakkuk, H J (1967), *American and British Technology in the Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Huillery, E (2014), ”The Black Man’s Burden: The Cost of Colonization of French West Africa”, *The Journal of Economic History*, vol 74, s 1–38.
- Olmstead, A L och P W Rhode (2018), ”Cotton, Slavery, and the New History of Capitalism”, *Explorations in Economic History*, vol 67, s 1–17.
- Rönnbäck, K (2018), ”On the Economic Importance of the Slave Plantation Complex to the British Economy during the Eighteenth Century: A Value-added Approach”, *Journal of Global History*, vol 13, s 309–327.
- Rönnbäck, K och O Broberg (2019), *Capital and Colonialism – The Return on British Investments in Africa 1869–1969*, Palgrave Macmillan, London.
- Segerfeldt, F (2019), ”Kolonialismen gjorde inte Europa rikt”, *Ekonomisk Debatt*, vol 47, nr 2, s 57–63.
- Stone, I (1999), *The Global Export of Capital from Great Britain, 1865–1914: A Statistical Survey*, Macmillan, New York.
- Sutch, R (2019), ”The Economics of African American Slavery: The Cliometrics Debate”, under publicering i Diebolt, C och M Hauptert (red), *Handbook of Cliometrics*, andra upplagan, Springer, Berlin och Heidelberg.
- Wright, G (2019), ”Slavery and Anglo-American Capitalism Revisited”, Tawney Lecture, Economic History Society, 7 april 2019.